

Nehmotné kultúrne dedičstvo ako súčasť priemyselného vlastníctva: zemepisné označenia

Intangible Cultural Heritage as Part of Industrial Property: Geographical Indications

ZUZANA BEŇUŠKOVÁ, JANKA ORAVCOVÁ

DOI: <https://doi.org/10.61577/SN.2022.1.08> © Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV, v. v. i.
© 2022, Zuzana Beňušková, Janka Oravcová. This is a open access article licensed under the Creative Commons

Zuzana Beňušková, Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV v.v.i., Klemensova 19, 813 64 Bratislava; e-mail: zuzana.benuskova@savba.sk

Janka Oravcová, Úrad priemyselného vlastníctva Slovenskej republiky, Švermova 43, 974 04 Banská Bystrica; e-mail: janka.oravcova@indprop.gov.sk

The aim of this overview study is to bring basic information on the system of safeguarding of selected elements of the intangible cultural heritage with an emphasis on the designation of products, while taking into account the geographical indication. It explains the current state related to the historical process of the origins and granting of protected designation to selected products in the former Czechoslovakia, in the Slovak Republic and the European Union. The study builds on the legal frameworks and definitions that are harmonised with industrial property protection, and observes the links between the categories of industry, intellectual property, and cultural heritage. For experts specialised in the safeguarding of the cultural heritage, it is important to know the historical development of this type of protection and its geopolitical dimension. They can thus analyse the strategies, functionality, and the impacts of safeguarding on the development of protected designations in the field of traditional folk culture and its functioning in society.

Key words: intangible cultural heritage, industrial property, designation of origin, Industrial Property Office of the Slovak Republic, geographical indication

How to cite: Beňušková, Z., Oravcová, J. (2022). Nehmotné kultúrne dedičstvo ako súčasť priemyselného vlastníctva: zemepisné označenia. Slovenský národopis, 70(1), 114–142. DOI: <https://doi.org/10.31577/SN.2022.1.08>

Globalizačné procesy, ktorých sprievodným javom sú unifikačné tendencie, narušili v priebehu 20. storočia relatívne izolovaný spôsob života na rôznych miestach sveta. Priemyselná výroba začala nahrádzať zručnosti a skúsenosti prenášané z generácie

na generáciu, ktoré sa premietali do množstva osobitých výrobkov s charakteristickými vlastnosťami, tvarmi, vzormi a farbami. Tradičné a generáciami dedené poznatky, zručnosti a produkty sa stávajú reprezentáciami jedinečných kultúrnych prejavov rôznych spoločenstiev a komunít. Stávajú sa objektom ochrany prostredníctvom systémov vytváraných pre tento účel, podporovaných na základe rôznych argumentácií. Ako píše Tomer Broude, jedným typom argumentácie je snaha o zachovanie kultúrnej diverzity. Druhý typ argumentácie má skôr politický charakter, smerujúc k formovaniu národnej kultúrnej identity, ako kľúčovej hodnoty pri podpore úlohy „budovania národa“. Produkty kultúrneho dedičstva slúžia aj ako národné reprezentácie, symboly príslušnosti k určitej kultúre či spoločenstvu. Dopyt po nich z nich vyrobil komoditu podliehajúcu zákonitostiam trhu. Predpokladá sa, že označené prvky, reprezentujúce národnú či regionálnu kultúru, prispievajú ku kultúrnej identite spoločenstiev, ku ktorým sa viažu, sú výrazom jedinečnosti, čím pritiahnu pozornosť a slúžia teda aj ako atrakcie. S tým súvisia aj ďalšie ekonomicko-právne argumenty, ako ochrana pred falzifikáciou tradičných technológií, zachovanie jedinečnosti s cieľom jej využitia v transformovaných funkciách v lokálnej ekonomike, najmä vo sfére turizmu (Broude, 2017).

Snaha o ochranu tradičných produktov je podporovaná právnymi rámcami na národnej aj medzinárodnej úrovni. Základnou schémou viacerých foriem ochrany je identifikovanie vybraných kultúrnych javov pretrvávajúcich z minulosti, ktorých hodnotu si spoločnosť natoľko cení, že je potreba ich zachovať, a preto sú hodné ochrany.

Predmetom tohto príspevku je označovanie tradičných produktov na európskej a národnej úrovni. Naším cieľom je objasniť systém označovania výrobkov, vytváraných na báze tradičnej ľudovej kultúry na princípe geografickom a na princípe pôvodnosti. Keďže túto agendu má na Slovensku v kompetencii Úrad priemyselného vlastníctva SR, budeme hľadať väzby medzi kategóriami priemysel, duševné vlastníctvo a kultúrne dedičstvo. Zameriame sa na vytváranie chránených označení v historickej perspektíve na území Československa, Slovenskej republiky a Európskej únie od konca 19. storočia až po súčasnosť, a tiež na fungovanie súčasného systému poskytovania ochrany vybraným prvkom nehmotného kultúrneho dedičstva. Príspevok okrem explanácie jednotlivých pojmov poukazuje aj na konkrétne slovenské produkty, ktoré ochranné označenia získali.

Jedným zo spôsobov ako upozorniť na zvláštnosti a jedinečné hodnoty tradičných produktov je udeľovanie špecifických značiek (slovných alebo vizuálnych), ktoré vlastnosti týchto produktov potvrdzujú, teda ich označovanie. Iný spôsob upozornenia na výnimočné hodnoty produktov je ich zápis na špecifické zoznamy, vytvorené v rámci UNESCO. V oboch prípadoch ide o zvýraznenie kvality vybraných produktov – v rámci tejto štúdie použijeme pre oba prípady pojem označovanie.¹

1 Hmotné kultúrne dedičstvo UNESCO je okrem zápisu do Zoznamu svetového kultúrneho a prírodného dedičstva tiež označované informačnými tabuľami. Pri nehmotnom kultúrnom dedičstve podobné vizuálne označenie nie je možné.

Systémy označovania vybraných prvkov nehmotného kultúrneho dedičstva existujú na svetovej, ako aj na úzko regionálnej úrovni a na rôznych hierarchických medzi-stupňoch. Tak, ako rôzne sú motivácie ochrany určitých produktov, rôzne je aj inštitucionálne zázemie, ktoré systém ochrany zabezpečuje, a tiež jeho územná pôsobnosť. Systémy ochrany, ktoré sa dotýkajú aj Slovenska, fungujú na celosvetovej úrovni (Lisabonská dohoda,² Svetový zoznam kultúrneho dedičstva UNESCO), na európskej (Chránené označenie pôvodu a Chránené zemepisné označenie), na štátnej alebo národnej (Reprezentatívny zoznam nehmotného kultúrneho dedičstva Slovenska, ďalej uvádzame ako RZNKD, Majster ľudovej výroby – ÚLUV), aj na regionálnej (Regionálny produkt).³

Ochranné systémy, ktorým budeme venovať pozornosť v tejto štúdii, sa vzťahujú na vybrané javy z pohľadu slovenskej etnológie spadajúce do sféry tradičnej ľudovej kultúry. V rámci dohôd UNESCO⁴ sú tieto javy zahrnuté pod kľúčový pojem „kultúrne dedičstvo“ deliace sa na hmotné a nehmotné. Výsledkom činností a znalostí výrobných techník, ktoré spadajú do nehmotného kultúrneho dedičstva chráneného UNESCO sú zhmotnené produkty, ktoré môžu byť predmetom predaja (fujara, modrotlač), vnímané sú však ako jedinečné kultúrne produkty a vedomosť o nich sa šíri najmä prostredníctvom osvetu. V systéme priemyselného vlastníctva sú produkty vznikajúce na báze nehmotného kultúrneho dedičstva definované ako „výrobky“, pretože ide o ochranu produktov, ktorá vznikla v kontexte ich komodifikácie, teda stávajú sa tovarom a podliehajú pravidlám trhu. Jeden produkt môže mať aj viac kategórií označení, ako je to v prípade Modranskej majoliky, ktorá je zaradená na RZNKD vytváraného na základe Dohovoru UNESCO z roku 2003, a zároveň je nositeľom certifikátu Chránené označenie pôvodu udeľovaného na úrovni ochrany kvality výrobkov v rámci Európskej únie. Certifikát vyplýva z právneho systému priemyselného vlastníctva, ktorý chráni predmety vytvárané duševnou činnosťou.

Ochranná regulácia vzťahujúca sa na vybrané javy nehmotného kultúrneho dedičstva vytvára pre ne špecifické podmienky, ktoré sú predmetom interdisciplinárnej diskusie o správnosti, význame a dôsledkoch ich ochrany. Do tejto diskusie vstupujú právne, politické, sociálne, ekonomické aj kultúrno-antropologické hľadiská. Na jednej strane stojí presvedčenie, že medzinárodné právne konštrukty zamerané na vybrané prvky nehmotného kultúrneho dedičstva ho skutočne chránia a podpo-

2 Lisabonská dohoda o ochrane označení pôvodu a ich medzinárodnom zápise. Bližšie pozri <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1975/67/>.

3 Špecializovaný predaj tradičných produktov s ambíciou tvoriť reprezentáciu regiónu sú Regionálne pulty, ktoré zaviedol Banskobystrický samosprávny kraj v rámci marketingového produktu „Za horami za dolami“. Nachádzajú sa na turisticky atraktívnych miestach, ponúkajú sa v rámci nich výrobky s označením regionálny produkt (reprezentujú Gemer – Malohont, Hont, Horehronie, Novohrad, Podpoľanie a Pohronie), ale aj iné miestne produkty.

4 Dohovor na ochranu nehmotného kultúrneho dedičstva Generálnej konferencie UNESCO z roku 2003 ratifikovaného SR v roku 2006; Dohovor o ochrane a podpore rozmanitosti kultúrnych prejavov Generálnej konferencie OSN pre vzdelávanie, vedu a kultúru z roku 2005; Odporúčanie na ochranu tradičnej kultúry a folklóru Generálnej konferencie OSN pre vzdelávanie, vedu a kultúru z roku 1989, Dohovor o ochrane svetového kultúrneho a prírodného dedičstva z roku 1972.

rujú, že v procese globalizácie a sociálnej transformácie pomáhajú čeliť hrozbám zhoršenia, zániku a zničenia chránených elementov kultúrneho dedičstva a teda majú prospešné účinky. Na druhej strane sú názory, že dôležité atribúty procesu zmeny kultúrnych prejavov v tieni právnej regulácie často negujú hlboko zakorenené tradície, ktoré vždy fungovali v procesoch inovácie a kultúrnej evolúcie, teda nie ako zakonzervované, nemenné javy. Argument je, že tradícia a inovácia sa vzájomne podporujú, nevylučujú sa a kultúrna rozmanitosť je hodnota, ktorú podporujú obe. Podľa niektorých expertov hodnoty, ktoré sú základom diskusie o kultúrnom dedičstve a rozmanitosti, teda nie sú zmysluplne podporované právnymi rámcami, ktoré sa okolo nich vytvorili (Broude, 2017, Lixinski, 2013).⁵

Interdisciplinárne diskusie však majú aj iné zamerania. Otázniky vyvoláva napríklad rozdeľovanie prvkov na hmotné alebo nehmotné kultúrne dedičstvo, keďže do nehmotnej oblasti kultúrneho dedičstva sú začlenené aj jeho hmotné časti (Broude, 2017). Zručnosti, vedomosti, ktoré predstavujú nehmotné kultúrne dedičstvo, je totiž od výsledného hmotného produktu v určitých prípadoch ťažko oddeliť (Hamar, Volanská, 2015).

Vzhľadom na charakter výrobkov či produktov dochádza aj k snahám o druhové vymedzenie chránených prvkov. Na Reprezentatívnom zozname nehmotného kultúrneho dedičstva ľudstva UNESCO sú napríklad zapísané aj mnohé prvky kulinárneho dedičstva. Vo všetkých prípadoch však nejde len o samotné jedlá, ale o systémy ich prípravy, zručnosti, vedomosti, ktoré sú tradované, súvisia s nimi rituály, symboly a tradície týkajúce sa napríklad zberu produktov, rybolovu, chovu zvierat, spracovania, a najmä zdieľania a konzumácie potravín.⁶

V rámci Chránených zemepisných označení, ktoré udeľuje Európska únia, sa zase opakovane nastoľuje otázka, či do tejto kategórie zaraďovať aj nepoľnohospodárske produkty.⁷ Zemepisné označenia sa v rámci EÚ zreteľnejšie spájajú s teritoriálne ukotvenými poľnohospodárskymi produktmi. Tento prístup vychádza (podobne ako aj v rámci UNESCO) zo skutočnosti, že kvalitatívny prvok spočíva v spojení prírodného aj ľudského prvku v danom produkte. Tendencia je vymedzovať produkty, ktorým môže byť udelené chránené zemepisné označenie. Právny expert Dirk Pulkowski zastáva názor, že pri absencii prvku reprezentácie by potraviny a ich chránené zemepisné označenia nemali požívať ochranu ako kultúrne prejavy (Pulkowski, 2014).

V stretoch názorov na to, aké produkty chrániť a akým spôsobom sa premieta rôzna historická prax jednotlivých krajín, ktorú je náročné zosynchronizovať podľa novšie nastavených kritérií Európskej únie. Okrem európskych zemepisných označení existuje totiž aj diferencovaný systém jednotlivých štátov rámčujúci prax v ochrannom označovaní výrobkov, ktorý vznikol skôr, než sa sformovala jednotná ochranná le-

5 Na presvedčení prvej názorovej skupiny sú založené kultúrne politiky krajín, ktoré prijali deklarácie UNESCO, druhú názorovú skupinu reprezentujú členovia Asociácie pre kritické štúdie kultúrneho dedičstva (pozri Broude, 2017, aj <https://www.criticalheritagestudies.org/opportunities>).

6 Bližšie informácie sú dostupné na internetovej stránke <https://ich.unesco.org/en/lists?text=&multinational=3&display1=inscriptionID#tabs>.

7 Túto možnosť pripúšťa aj Lisabonská dohoda, o ktorej sa zmiňujeme ďalej.

gislatíva Európskej únie. V EÚ dosiaľ chýba jednotný systém ochrany nepoľnohospodárskeho tovaru.

Napríklad francúzsky systém nepredpokladal žiadne obmedzenia v klasifikácii výrobkov, ktoré by mohli požívať právnu ochranu prostredníctvom zemepisných označení. Avšak chránených označení udelených nepoľnohospodárskym výrobkom bolo veľmi málo, pretože ich výrobcovia mohli na základe stanovených právnych kritérií len ťažko získať. Francúzsko, vychádzajúc z tradícií výroby vína a syrov, vzťahuje zemepisné označenia výrobkov takmer výlučne na poľnohospodárske produkty súvisiace s konkrétnym teritóriom (*terroir*).⁸ Portugalsko do zemepisných označení zahŕňa aj remeselné výrobky. Taliansko na štátnej úrovni chráni poľnohospodárske výrobky, ale má systém regionálnej ochrany remeselných výrobkov, legislatívne a prevádzkové kompetencie sú úradne pridelené krajským úradom.⁹ Tento systém je početne využívaný najmä v oblasti produkcie keramiky. Pri zdôvodňovaní udelenia chráneného označenia sú v jednotlivých krajinách frekventované pojmy, ako pôvod, kvalita, vlastnosť, typickosť, reputácia, história, čo umožňuje pochopiť, ako sú tieto produkty identifikované a právne popísané. Tieto pojmy odrážajú špecifické očakávania spotrebiteľov, čo sa týka vlastností a pôvodu produktu (Zappalaglio, Guerrieri, Carls, 2020).

V rámci prijatia Dohovoru na ochranu nemotného kultúrneho dedičstva UNESCO z roku 2003 sa štáty zaväzujú vytvoriť pri štátnych inštitúciách orgány, ktoré sa zameriavajú na ochranu nemotného kultúrneho dedičstva (Čl. 13b).¹⁰ S tým súvisia odborné podujatia, na ktorých sa precizujú pojmy, názory a vznášajú sa kritiky. Inštitucionalizácia ochrany nemotného kultúrneho dedičstva podporuje odborné diskusie. Aj na Slovensku je tendencia rozprúdiť diskusie, ktoré podnietil vznik Dohovoru z roku 2003, ako aj diskusie o ďalších ochranných označeniach prvkov z oblasti tradičnej ľudovej kultúry prekrývajúcej sa s pojmom nemotné kultúrne dedičstvo či živé dedičstvo. Výskum tohto fenoménu je len v počiatkoch.¹¹

Okrem oficiálneho diskurzu zo strany expertov je čoraz väčší záujem aj o názory laické, neoficiálne vyjadrujúce postoje komunít a jednotlivcov, ktorí sú nositeľmi

8 Dôvod je, že produkty sú úzko prepojené s oblasťou pôvodu, pretože prírodné podmienky konkrétneho miesta majú vplyv na kvalitu pestovaných rastlín (*Terroir etymology*. <https://etymologeek.com/eng/terroir>).

9 Francúzsko a Taliansko sú zároveň najväčšími využívatelmi Lisabonskej dohody (Geographical indications, 2019: 183).

10 Podľa článku 13 odsek b, pozri: https://www.culture.gov.sk/wp-content/uploads/2020/02/vlastny-mat_sk.pdf.

11 Napríklad o súčasnom fungovaní Vlkolínca – rezervácie ľudovej architektúry, ktorá je zapísaná v Zozname svetového kultúrneho a prírodného dedičstva UNESCO, kriticky písala Alexandra Bitušíková (2014). Ide však o prvok hmotného kultúrneho dedičstva. Javom z oblasti nemotného kultúrneho dedičstva zapísaným na zoznamoch UNESCO sa dosiaľ špeciálna vedecká pozornosť venovala málo aj z dôvodu, že s ich zápsmi na Zoznam kultúrneho dedičstva sa na Slovensku začalo až v roku 2005, keď bola ako prvá zapísaná fujara. Šestnásť rokov od zápisu zhodnotil dôsledky tohto aktu Bernard Garaj, ktorý konštatuje, že nastali zmeny v technológii výroby fujary, zjednocovanie jej akustických a intonačných vlastností, nové spôsoby jej využitia, prezentácia tohto nástroja v médiách, ako aj procesy sociokultúrneho charakteru zamerané na komunitu fujaristov, výchovu mladých interpretov, vnímanie fujary v súčasnej spoločnosti (Garaj, 2021).

chránených prvkov a podriaďujú sa pravidlám ochrany (Bitušíková, 2015). Kritike podlieha aj základná terminológia. Z právneho hľadiska je podľa názoru Christopha Brumanna nepresný pojem autenticita, pretože táto je vždy definovaná v prítomnosti, čiže je premenlivá, podobne je to aj s vnímaním tradičnosti.¹² Ide teda skôr o svojvoľné symbolické označenia, priradený význam, než o objektívnu kvalitu (Brumann, 2015). Tento pojem je často využívaný pri popise chránených označení výrobkov v rámci EÚ. Napriek relativite týchto termínov, pre ďalší výklad, objasňujúci udeľovanie vybraných ochranných značiek na slovenské produkty, si ich v tejto štúdii ponecháme.

Ďalším stimulom rozvinutia diskusie o ochrane kultúrneho dedičstva je cestovný ruch. Koniec 90. rokov 20. storočia je označovaný ako obdobie obnovenia záujmu o poznávanie minulosti v rámci cestovného ruchu a turizmus spojený s kultúrnym dedičstvom sa stal jedným z najrýchlejšie rastúcich sektorov cestovného ruchu (Brumann, 2015). Prvky kultúrneho dedičstva sa stávajú kultúrnymi reprezentáciami regiónov, štátov, etník, stávajú sa súčasťou propagačných materiálov, vytvárajú identitu, imidž regiónu. Každá turistická destinácia sa snaží identifikovať, čím môže turistu priťahnúť, upozorňuje na svoje atrakcie, hľadá rôzne spôsoby, ako odlíšiť svoje produkty a služby od konkurentov. Mnohé z prvkov kultúrneho dedičstva sa dostávajú do polohy turistickej atrakcie. Modernizácia života ich pôvodne úžitkovú funkciu čiastočne alebo aj úplne zmenila na reprezentáciu miestnej tradície. Vďaka svojej autenticite prispievajú k odlišnosti jedného miesta či regiónu od druhého a tým zvyšujú ich atraktivitu. Rozhodujúcim komponentom v tejto diferenciácii je vytvorenie jedinečnej identity formou značky.

Prostredníctvom prvkov kultúrneho dedičstva sa s regiónom identifikujú aj samotní obyvatelia regiónu. Na ilustráciu môžeme uviesť dva príklady prvkov zapísaných do RZNKD Slovenska. Prvým sú *Drevené vyrezávané kríže na Podpolaní*. Môžeme sa s nimi stretnúť na tradičných miestach – na cintorínoch, krížnych cestách a pamätných miestach, ale aj v expozícii v prírode pri detvianskom cintoríne, v strede kruhového objazdu v Hriňovej, na súkromných pozemkoch či v podobe miniatúr v predajniach suvenírov, a tiež mimo podpolianskeho regiónu (vo väčšom množstve na Symbolickom cintoríne vo Vysokých Tatrách). So stúpajúcim záujmom na Slovensku aj v zahraničí je čoraz viac využívaný komerčný potenciál tohto regionálneho produktu, výrobcovia reagujú na dopyt. Tak dochádza ku komodifikácii tradičného produktu mimo tradičných sfér odbytu. Originalita výrobku mu dáva atraktivitu, ktorá je špecificky oceňovanou hodnotou, produkt posúva do pozornosti podnikateľov, sektoru kultúrneho turizmu a podobne. Produkt sa stáva súčasťou regionálneho rozvoja.

Druhým prvkom sú *Čičmianske ornamenty*. Sú príkladom, ako sú produkty kultúrneho dedičstva ohrozené unifikačnými mechanizmami. Tie môžu smerovať až k tomu, že lokálny či regionálny výrobok sa stáva nadlokálnym a nadregionálnym a hrozí mu strata autenticity. Čičmianske ornamenty sa v priebehu jedného desaťro-

12 Opiera sa o koncept Erica Hobsbawma, ktorý rozlišuje medzi „zvykom“ a „pravými tradíciami“ v rámci tzv. vynájdenej tradície (Hobsbawm, 1983: 2–3, 8).

Obr. 1: Suveníry – miniatúry drevených krížov z Podpoľania (Detva, 2020). Foto: Z. Beňušková

čia stali reprezentáciou slovenských tradícií. Ich popularitu iniciovali reprezentačné odevy slovenských olympionikov v roku 2011. Po prvýkrát sa vďaka autentickému dizajnu olympijské odevné súčiastky úspešne predávali aj širokej verejnosti. Následne sa čičmiansky ornament preniesol na poťahové látky, keramické súpravy, či sa stal symbolom ľudových tradícií v televíznych programoch.¹³ Je príkladom, ako globalizácia povýšila lokálny produkt na národný. V tomto kontexte došlo k zaujímavému vývinu – Čičmany sa stali vyhľadávanou lokalitou pre chalupárov, jednoduchovou turistickou destináciou, ale zároveň dlhodobo v obci dochádza k úbytku obyvateľov, čo sa odráža na nízkej miere podielových daní pre obec. Ohrozuje to samotné fungovanie obce. Na jej administratívnu záchranu vznikli výzvy na finančnú zbierku. V ich pozadí zaznieva výčitka: „za používanie čičmianskeho ornamentu obec nič nemá, na turistov len dopláca“ (Koscelník, 2022). Čičmianske ornamenty sú predmetom ochrany vo forme zápisu do RZNKD Slovenska, nemôžu byť však chránené v rámci priemyselného vlastníctva formou ochranného označenia, keďže na ne nikto nemá výlučné právo. Ľudový ornament nemôže byť predmetom duševného vlastníctva, môže byť ním len konkrétny výrobok, ktorý ho obsahuje. Prvky tradičnej kultúry sú často nielen predmetom duševného vlastníctva v rámci priemyselnoprávnej ochrany, ale sú tiež využívané v kreatívnom priemysle. Keďže ide o relatívne nový pojem, ktorého obsah sa priebežne precizuje, chceme len upozorniť, že ide o ďalšiu oblasť, kde sa prepája dvojaká podstata javov – hospodárska a kultúrna. Podľa definície kreatívneho priemyslu používanej Európskou komisiou sa celá oblasť kreatívneho

¹³ Napríklad v programoch *Zem spieva* (od 2017) a *Milujem Slovensko* (od 2013). Pozri napríklad *Zem spieva II* a *Zo zákulisia Milujem Slovensko*.

priemyslu delí na kultúrny sektor a kreatívny sektor. Do kultúrneho sektora patrí aj kultúrne dedičstvo (remeslo, diela s vysokým vstupom kreativity, ktoré by mohli byť považované za autorské, avšak nie sú tak systematicky označované).¹⁴ Aj z tohto aspektu kultúrne dedičstvo, ako segment kreatívneho priemyslu môže spadať aj do sféry priemyselného vlastníctva, preto má nárok na špecifické formy ochrany.

Počiatky právnej ochrany

Havana (cigary), Cognac, Tequila (liehoviny), Roquefort, Parmigiano Reggiano, Feta (syry), Champagne, Porto, Cava, Eger (vína), Darjeeling (čaj), Herend (keramika), Solingen (nože a nožnice), to je len niekoľko príkladov názvov spojených s výrobkami určitej povahy, kvality a zemepisného pôvodu. Názvy niektorých výrobkov sa používaním stali také známe, že si ich spotrebitelia začali spájať s kvalitou alebo so špecifickými vlastnosťami. Jedinečný charakter výrobkov sa zvyčajne spájal aj s určitým miestom. Tu možno vidieť základy označovania tovarov zemepisnými údajmi. Názov výrobku však nepatrí len jednému výrobcovi a ak niekto predával napodobeniny, ochrana výrobcov aj spotrebiteľov bola problematická.¹⁵

Koncom 19. storočia vznikla v kontexte intenzívnejšieho rozvoja priemyselnej výroby potreba právnej ochrany špecifických tovarov právnou úpravou, ktorá by výrobcom zaručila spravodlivé výnosy za vlastnosti ich výrobkov, zabezpečila jednotnú ochranu názvov ako práva duševného vlastníctva a spotrebiteľovi poskytla jasné informácie o charakteristických znakoch výrobku, ktoré predstavujú pridanú hodnotu. Táto potreba vyústila do medzinárodných dohovorov, na základe ktorých vznikli na ochranu výrobkov právne predpisy ako označovať kvalitu výrobkov. Keďže takýchto označení na slovenských produktoch je viac druhov, je nutné objasniť chronológiu tejto právnej ochrany, s ktorou vývin označovania produktov súvisel, ako aj systém označení od svetových cez národné až po európske.

Prvou medzinárodnou dohodou upravujúcou označenia pôvodu je Parížsky dohovor o ochrane priemyselného vlastníctva z roku 1883.¹⁶ Všeobecná úprava, ktorú tento dohovor predstavuje, je základom pre národné právne úpravy v jednotlivých štátoch, ktoré sa k dohovoru prihlásili. Podľa článku 10 tohto dohovoru musí každá zmluvná strana prijať účinné právne opatrenia proti používaniu falošných údajov o pôvode tovaru a falošných alebo nepravdivých označení pôvodu výrobkov alebo údajov o výrobcovi. Na Parížsky dohovor nadväzuje Madridská dohoda o potláčaní

14 Podrobná definícia odvetví kultúrneho a kreatívneho priemyslu. *Integrovaný regionálny operačný program 2014 – 2020. Prioritná os 3: Mobilizácia kreatívneho potenciálu v regiónoch* je uverejnená na: https://www.culture.gov.sk/wp-content/uploads/2019/12/Priloha_9_Definicia_KKP1.pdf.

15 Príkladom je stupavská kapusta, ktorá nemôže patriť len jednému výrobcovi, pretože vlastnosti súviseli s pôdou a klimatickými podmienkami a každý, kto kapustu v Stupave pestoval, dopestoval kapustu s rovnakými vlastnosťami. Preto práva patria všetkým výrobcovi v danom regióne.

16 Parížsky dohovor o ochrane priemyselného vlastníctva: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1975/64>.

falošných alebo klamlivých údajov pôvodu tovaru z roku 1891.¹⁷ Z hľadiska udeľovania zemepisných označení je významná Lisabonská dohoda o ochrane označení pôvodu a ich medzinárodnom zápise (ďalej len „Lisabonská dohoda“)¹⁸ z roku 1958.¹⁹ Podľa podmienok tejto dohody krajiny, ktoré ju podpísali, sa zaväzujú chrániť na svojich územiach označenia pôvodu výrobkov, pretože sú v krajine pôvodu uznávané a chránené. V júli 1967 bola v Štokholme dohodnutá revízia Lisabonskej dohody. Platnosť nadobudla 31. októbra 1973 uložením ratifikácie piatich krajín, medzi nimi bolo aj Československo. Prvých 75 označení pôvodu z Československa však bolo zapísaných v medzinárodnom registri ešte do konca roku 1967. Postupne sa zapisovali aj ďalšie označenia pôvodu a aj z iných krajín.

Do roku 1967 neexistoval osobitný národný právny predpis na ochranu označení pôvodu. Medzinárodná ochrana predišla vnútroštátne predpisy. Vývoj ochrany označení pôvodu v medzinárodnom meradle bol jedným z podnetov na zákonnú úpravu označení pôvodu v Československu, ktoré sa tak stalo jedným z mála štátov, kde bola ochrana označení pôvodu zabezpečená osobitným národným predpisom.²⁰ Všetky zapísané označenia pôvodu podľa Lisabonskej dohody o ochrane označení pôvodu a ich medzinárodnom zápise od roku 1967 boli následne vložené do národného, tzv. československého registra, ktorý vstúpil do platnosti 1. februára 1974. Medzinárodný zápis je „závislý“ na existencii národného zápisu. Medzinárodný úrad Svetovej organizácie duševného vlastníctva nevykonáva prieskum označenia pôvodu, iba ho zapíše do medzinárodného registra označení pôvodu, a to ku dňu, kedy dostane žiadosť z úradu krajiny pôvodu so všetkými potrebnými náležitosťami.²¹ Od roku 1974 sa označenia pôvodu zapisovali už systematicky najskôr na národnej úrovni a až po tomto zápise a v závislosti od obchodných aktivít prihlasovateľa bolo možné požiadať o ich medzinárodný zápis. Vtedajšia platná právna úprava nerozlišovala medzi označením pôvodu a zemepisným označením, zemepisnému označeniu sa u nás ochrana neposkytovala.

Po rozdelení Českej a Slovenskej federatívnej republiky a vzniku samostatnej Slovenskej republiky 1. 1. 1993 bolo v národnom registri zapísaných 154 označení pôvodu a z toho 67 slovenských. Tieto boli dohodou uzatvorenou medzi predsedami

17 Madridská dohoda o potlačovaní falošných alebo klamlivých údajov pôvodu tovaru: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1975/68>.

18 Lisabonská dohoda o ochrane označení pôvodu a ich medzinárodnom zápise: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1975/67>.

19 Úniu na ochranu priemyselného vlastníctva tvoria krajiny Parížskeho dohovoru. Pre každú formu priemyselného vlastníctva (označenia pôvodu, ochranné známky...) je vytvorená osobitná únia a tvoria ju krajiny príslušnej dohody. Napríklad pre označenia pôvodu je to Osobitná únia, ktorú tvoria členské štáty Lisabonskej dohody (Lisabonská únia), pre ochranné známky je to Madridská únia, atď.

20 Zákon č. 159/1973 Zb. o ochrane označení pôvodu výrobkov: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1973/159/>.

21 Patrí k nim názov, typ výrobku, vymedzenie zemepisnej oblasti, opis výrobku so špecifickými vlastnosťami a údaje o žiadateľovi a národných právnych predpisoch, na základe ktorých bolo označenie zapísané na národnej úrovni) a zaplatením zápisného poplatku (bližšie pozri Výparina, 2002: 75).

Úradov priemyselného vlastníctva Českej a Slovenskej republiky zo dňa 7. októbra 1993 rozdelené medzi obidve republiky podľa územného princípu. Zapísané označenia pôvodu sa stali automaticky platné v obidvoch krajinách bez ohľadu na to, či zemepisné územie bolo na území Českej alebo Slovenskej republiky a právna úprava bola naďalej účinná v Českej republike do roku 2001 a v Slovenskej republike až do roku 2003. V tom roku, keď bol zmenený národný zákon, sa prvýkrát objavuje okrem označenia pôvodu aj inštitút „zemepisné označenie“. Do medzinárodnej legislatívy bol tento pojem zavedený až Ženevským aktom v roku 2015.²²

Označenia pôvodu a zemepisné označenia na úrovni Európskej únie upravujú osobitné nariadenia pre jednotlivé komodity výrobkov. Od pristúpenia SR k Európskej únii 1. mája 2004 už nemožno zapísať do národného registra názvy výrobkov poľnohospodárskeho charakteru chránených na komunitárnej úrovni. Niekoľko takýchto označení, ktoré boli zapísané pre výrobky poľnohospodárskeho charakteru v národnom registri ešte pred pristúpením k Európskej únii, ostalo naďalej chránených (staršie práva) z dôvodu, že je na nich závislý medzinárodný zápis. Podrobnejšie o ochrane na úrovni Európskej únie je uvedené v samostatnej časti.

O medzinárodný zápis označenia pôvodu podľa Lisabonskej dohody možno požiadať prostredníctvom Úradu priemyselného vlastníctva SR. Vzťahuje sa na minerálne vody, remeselné výrobky, sklo, nože a iné výrobky nepoľnohospodárskeho pôvodu v členských krajinách Lisabonskej dohody.²³ Podmienkou zápisu označenia pôvodu alebo zemepisného označenia do medzinárodného registra Svetovej organizácie duševného vlastníctva so sídlom v Ženeve je jeho zápis do národného registra.

Už spomenutý Ženevský akt Lisabonskej dohody o označeniach pôvodu a zemepisných označeniach²⁴ (ďalej len „Ženevský akt“) revidoval (v roku 2015) Lisabonskú dohodu. Týmto aktom sa rozširuje možnosť medzinárodnej ochrany dvoma spôsobmi: označením pôvodu výrobku a tiež formou zemepisných označení. Ďalšou významnou zmenou Ženevského aktu je, že zmluvnou stranou sa môže stať aj medzivládna organizácia. Túto možnosť využila Európska únia (ako medzivládna organizácia) a od 26. februára 2020 žiadosti o medzinárodný zápis zemepisných označení a označení pôvodu chránených a zapísaných podľa práva Únie (poľnohospodárske výrobky a potraviny, vína, aromatizované vínne výrobky a liehoviny), s pôvodom v Únii podáva medzinárodnému úradu Svetovej organizácie duševného vlastníctva Európska komisia. To znamená, že medzinárodný zápis pre uvedené komodity sa žiada prostredníctvom Európskej komisie. Medzinárodný zápis pre nepoľnohospodárske výrobky je závislý na národnom zápise. Ak zapísané označenie

22 Medzinárodný register označení pôvodu Svetovej organizácie duševného vlastníctva v Ženeve: <https://www.wipo.int/ipdl/en/search/lisbon/search-struct.jsp>.

23 Sú nimi: Alžírsko, Bulharsko, Burkina Faso, Česká republika, Francúzsko, Gabon, Gruzínsko, Haiti, Irán, Izrael, Kongo, Kórejská ľudovodemokratická republika, Kostarika, Kuba, Maďarsko, Mexiko, Moldavsko, Nikaragua, Peru, Portugalsko, Slovensko, Srbsko a Čierna Hora, Taliansko, Togo a Tunisko.

24 Ženevský akt Lisabonskej dohody o označeniach pôvodu a zemepisných označeniach: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/HTML/?uri=CELEX:22019A1024\(01\)&from=SK](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/HTML/?uri=CELEX:22019A1024(01)&from=SK).

pôvodu alebo zemepisné označenie na národnej alebo komunitárnej úrovni zanikne alebo je z nejakého dôvodu zrušené, bude zápis z medzinárodného registra vymazaný.

Objasnenie pojmov proveniencia, označenie pôvodu a zemepisné označenie

Zemepisný názov môže byť buď len informácia o tom, odkiaľ výrobok pochádza – proveniencia/provenance, alebo údaj o výnimočných vlastnostiach výrobku, ktoré súvisia so špecifickými pôdnymi a klimatickými podmienkami územia (pôvod/origine).

Proveniencia je jednoduché zemepisné označenie, ktoré nevyžaduje, aby mali výrobky osobitné vlastnosti alebo určitú povest' súvisiacu s miestom, z ktorého pochádzajú, napr. made in Slovakia, made in France. Pri označení proveniencie ľudskými zmyslami vnímateľné vlastnosti výrobku nie sú dané prírodnými, pôdnymi alebo klimatickými podmienkami zemepisného územia, nekladie sa dôraz na špecifickú kvalitu výrobku a nepodlieha osobitným kontrolám. Na druhej strane nemožno povedať, že proveniencia nie je ovplyvnená prostredím a nie je ukazovateľom určitej kvality. Keď vidíme napríklad na hodinkách „made in Suisse“, vyvoláva to v nás na základe istých stereotypov predstavu, že ide o kvalitný výrobok, ktorý sa vyznačuje precíznosťou a dôslednosťou vyhotovenia. Švajčiarske hodinky akoby charakterizovali obyvatel'ov krajiny alebo regiónu, stali sa národným stereotypom. Švajčiarsky hodinár však vyrobí rovnako kvalitné hodinky kdekoľvek. Kvalita výrobku alebo jeho vlastnosti nezávisia od miesta pôvodu výroby. Proveniencia je označenie, ktoré nemá v slovenskej legislatíve zvláštnu ochranu, nie je osobitným inštitútom ochrany, neregistruje sa. Možno povedať, že väčšinou ide o širšie územie a do tejto skupiny patria aj obrazové označenia, prípadne iné symboly, napr. Eiffelova veža, vlajky, mapky.²⁵

Origine alebo **pôvod** výrobku predstavuje úzke spojenie so zemepisnou oblasťou. Výrobok musí mať špecifické vlastnosti dané konkrétnym územím. Tento pojem sa v európskej legislatíve delí na dve formy certifikátov: označenie pôvodu výrobku a zemepisné označenie výrobku.

Označenie pôvodu (OP) výrobku je názov určitého miesta, oblasti alebo, vo výnimočných prípadoch, krajiny používaný na označenie výrobku pochádzajúceho z tohto miesta, oblasti alebo krajiny, ak kvalita alebo vlastnosti tohto výrobku sú výlučne alebo podstatne dané zemepisným prostredím s jeho charakteristickými prírodnými a ľudskými faktormi a výroba, spracovanie a príprava tohto výrobku sa uskutočňuje výlučne vo vymedzenom mieste, oblasti alebo krajine.

Zemepisným označením (ZO) výrobku je názov určitého miesta, oblasti alebo, vo výnimočných prípadoch, krajiny používaný na označenie výrobku pochádzajú-

²⁵ Aj voči zneužitiu proveniencie možno uplatniť postih ako voči nekalosúťažnému konaniu upravenému v Obchodnom zákonníku.

ceho z tohto miesta, oblasti alebo krajiny, ak má tento výrobok špecifickú kvalitu, povest' alebo charakteristické vlastnosti, ktoré môžu byť pripísané tomuto miestu, oblasti alebo krajine, a výroba, spracovanie alebo príprava tohto výrobku sa uskutočňuje vo vymedzenom zemepisnom mieste, oblasti alebo krajine.²⁶

Označením pôvodu alebo zemepisným označením je možné chrániť poľnohospodárske výrobky, potraviny, víno, aromatizované vínne výrobky, liehoviny a minerálne vody, ale aj remeselné a iné výrobky, na ktorých výslednú kvalitu alebo vlastnosti vplývajú prírodné podmienky, prípadne sú spojené s vymedzeným zemepisným územím tradíciou, povestou alebo majú dobré meno, ktoré je možné prisúdiť práve zemepisnému pôvodu. Označenie pôvodu alebo zemepisné označenie sa vždy viaže na určitú oblasť, konkrétne miesto, región alebo vo výnimočnom prípade na krajinu, ktorej hranice určuje prihlasovateľ, tzn. skupina, združenie alebo zväz výrobcov, na základe vzájomnej dohody všetkých zainteresovaných osôb.²⁷

Výrobcovia sa na jednej strane snažia zachovať vlastný spôsob výroby a rodinné know-how, no na druhej strane musia v rámci združenia vzájomne spolupracovať, komunikovať, hľadať „spoločné“ postupy pri výrobe a vytváraní podmienok na produkciu výrobkov s osobitnými vlastnosťami, na základe ktorých potom žiadajú o ich právnu ochranu.

Príklad 1: keď je 10 výrobcov syrových korbáčikov, musia sa dohodnúť, koľko soli je prípustné použiť a stanovia rozpätie od – do. Ak by napr. jeden alebo dvaja z nich na dohodu nepristúpili, po zápise názvu do registra už títo dvaja nemôžu označovať svoje výrobky chráneným názvom, aj keď sú z vymedzenej oblasti a ich výrobky sa odlišujú napríklad len väčším množstvom soli. Chránený názov je zárukou pre spotrebiteľa.

Ak určitý výrobok získa dobrú povest' a spotrebiteľ ho začne vyhľadávať kvôli jeho výnimočnosti a kvalite, je riziko, že ostatní výrobcovia ho začnú napodobňovať. Preto by malo byť v záujme výrobcov zabezpečiť si ochranu práv na označovanie takýchto špecifických a výnimočných výrobkov. Zapísané označenie pôvodu alebo zemepisné označenie by malo byť nástrojom na lepšiu identifikáciu a presadzovanie výrobkov so špecifickými vlastnosťami a územnými hodnotami danými zemepisným prostredím, a zároveň by malo týchto výrobcov chrániť pred nekalými praktickými konkurenci.

26 Zákon z 28. októbra 2003 o označeniach pôvodu výrobkov a zemepisných označeniach výrobkov a o zmene a doplnení niektorých zákonov: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2003/469/>.

27 Skupinu môžu tvoriť nielen výrobcovia, ale aj predajcovia, pracovníci v oblasti reklamy, manažmentu a pod.

Obr. 2: Pútač na hlavnej ceste v Stupave-Máste oznamujúci prítomnosť certifikovaného produktu (2022). Foto: Z. Beňušková

Ochranná známka verzus označenie pôvodu alebo zemepisné označenie

Názvy všetkých výrobkov možno vo všeobecnosti chrániť formou ochranných známk. Ochranná známka individualizuje výrobok, rozlišuje tovary alebo služby jednej osoby od tovarov alebo služieb inej osoby, nevyžaduje sa vzťah výrobkov k určitému zemepisnému prostrediu, ani dodržiavanie špecifikácie, pretože žiadna neexistuje. Ochranná známka chráni len označenie výrobku, zatiaľ čo označenie pôvodu alebo zemepisné označenie chráni okrem názvu aj špecifikáciu výrobku (technológie a suroviny) s väzbou na zemepisnú oblasť. V prípade označenia pôvodu alebo zemepisného označenia ide o zafixovanie vzťahu výrobku k zemepisnému miestu, oblasti, krajine a spotrebiteľ vie, že výrobok pochádza z určitého miesta a má vlastnosti, ktoré sú dané práve týmto miestom výroby.

Príklad 2: Názvom *Stupavské zelé* chráneným ako „označenie pôvodu“ možno označiť len kvasenú kapustu, ktorá bola dopestovaná (pôvod suroviny) a spracovaná (výrobný postup) vo vymedzenej zemepisnej oblasti v súlade s postupom stanoveným v špecifikácii výrobku. Toto označenie odlišuje *Stupavské zelé* (vyrobené z domácej suroviny len s pridaním soli, šľapaním a kvasením v drevených sudoch v prirodzenom vonkajšom prostredí podľa tradičného receptu) od kvasenej kapusty, ktorá na pohľad síce vyzerá rovnako, ale je vyrobená z kapusty dovezenej z inej oblasti. Surovina z iného regiónu nemá takú výraznú štiplavú chuť (vlastnosti suroviny dané pôdou a klímou) a na dosiahnutie určitých senzoric-kých vlastností kvasenej kapusty sa musí dochucovať koreninami alebo sa spracováva priemyselne alebo kvasí v sudoch z iných materiálov. Takýto výrobok sa však už nemôže označovať ako *Stupavské zelé*, aj keď ho možno kúpiť v niektorom z obchodných reťazcov v meste Stupava alebo v jeho okolí. Ak by však bol názov *Stupavské zelé* chránený len ako ochranná známka, výrobok by mohol byť vyrobený buď zo stupavskej kapusty, ale aj z kapusty dovezenej z iného regiónu alebo dokonca z inej krajiny a podľa iného výrobného postupu. Označoval by len výrobok bez záruky zabezpečenia kvality (suroviny a spôsobu výroby) a odlišoval by rôznych výrobcov kvasenej kapusty na trhu.

Označenie pôvodu alebo zemepisné označenie je len slovný údaj, zatiaľ čo ochrannú známku môže tvoriť akékoľvek označenie, najmä slová vrátane osobných mien, kresby, písmená, čísllice, farby alebo ich kombinácie, tvar tovaru alebo tvar obalu tovaru alebo aj zvuky a iné.

Na rozdiel od ochrannej známky označenie pôvodu alebo zemepisné označenie nie je výlučným právom, môže ho používať každý subjekt, ktorý spĺňa podmienky špecifikácie výrobku. Majiteľ zapísaného označenia nemôže zabrániť iným osobám vyrábať, spracovávať a pripravovať na vymedzenom území výrobok s kvalitou alebo vlastnosťami zodpovedajúcimi podmienkam ustanoveným pre už zapísané označenie pôvodu alebo zemepisné označenie.

Príklad 3: *Skalický rubín* je chránené označenie pôvodu, ktorým môžu výrobcovia z vymedzenej oblasti (Skalica, Mokrá Háj, Popudinské Močidlany, Prietržka, Radošovce a Vrádište) označovať červené víno získané výhradne úplným alebo čiastočným alkoholovým skvasením čerstvého hrozna výhradne z odrôd Frankovka modrá, Svätovavrincské a Modrý Portugal. Toto víno musí byť vyrobené len z hrozna dopestovaného na presne ohraničenom území kopca Vintoperk, ktorý má charakteristické zloženie pôdy. Víno je charakteristické svojou plnou chuťou, výrazným obsahom tanínov a svojou farbou, od ktorej sa odvíja aj historický názov tohto vína.²⁸ Aj pri dodržiavaní špecifikácie, tzn. rovnakom postupe výroby vína dochádza k menším rozdielom v analytických vlastnostiach vína, ako napr. obsah alkoholu, prchavých kyselín alebo celkovej kyslosti. Výrobca môže tieto rozdiely vyrábať aj úmyselne, samozrejme so zachovaním hodnôt stanovených v špecifikácii, podľa svojho vlastného – rodinného know-how alebo na základe požiadavky skupiny spotrebiteľov. Práve kvôli týmto, pre niekoho malým, pre iného významným, rozdielom určitá skupina spotrebiteľov vyhľadáva toho konkrétneho výrobcu. Na trhu sa jednotliví výrobcovia výrobku s rovnakým chráneným označením pôvodu *Skalický rubín*, tzn. dodržaním špecifikácie výrobku, rozlišujú použitím ochrannej známky.

Súčasťou špecifikácie je aj vymedzenie územia – určenie hraníc odkiaľ pokiaľ sa môže výrobok označovať zapísaným názvom. Vymedzenie hraníc súvisí buď s podmienkami a klimatickými podmienkami, ktoré už vo vedľajšej obci môžu byť iné. To znamená, že práva „patria“ regiónu, ale nie konkrétnemu výrobcovi alebo výrobcom. Práva sú neprenosné. Takéto práva sa následne využívajú na vytváranie identity (imidžu) regiónu. Výrobky sa využívajú v rámci turizmu v podobe prezentácie výroby, ochutnávok výrobkov či organizovania festivalov a podujatí. Napríklad *Dni zelá* v Stupave, založené na tradícii pestovania a predaja kapusty, alebo *Trdlofest* v Skalici, ktorý je prezentovaný ako „Deň plný trdelníka, vína a dobrej nálady“, kde okrem trdelníka hrá významnú úlohu aj Skalický rubín (víno) a spojený je s ochutnávkou trdelníka aj vína od rôznych výrobcov.

28 Charakteristiky produktov sú čerpané zo žiadostí o zápis na stránkach: https://www.indprop.gov.sk/swift_data/source/pdf/specifikacie_op_oz/Skalicky%20rubin.pdf?d=160826.

Pri porovnaní uvedených ochranných známk možno vidieť, že každé víno je vyrobené v súlade so špecifikáciou výrobku (inak by nemohlo byť označené ako *Skalicý rubín*), ale nie každé víno má napr. rovnaký obsah alkoholu. V špecifikácii je stanovená hodnota minimálneho obsahu alkoholu, tzn., že všetky hodnoty uvedené na etiketách sú prípustné. Minimálne rozdiely niektorých vlastností sú zapríčinené napr. spôsobom spracovania alebo použitím zastaranejšieho alebo naopak modernejšieho výrobného zariadenia, ktoré v podstate nemajú žiadny vplyv na výslednú kvalitu výrobku. Všetky hodnoty, minimálne hodnoty alebo ich rozpätie sú stanovené v špecifikácii výrobku. Hodnoty sa nestanovujú práve kvôli tomu, že ide o výrobky, ktorých výsledná kvalita často súvisí s pôdnymi a klimatickými vlastnosťami územia a výrobcovia ich nedokážu ovplyvniť. Napríklad od množstva slnečných dní a vlahy závisí cukornatosť hrozna na výrobu vína alebo aj dozrievanie plodov papriky na výrobu mletej papriky, od čoho potom závisia senzorické vlastnosti (chuť a farba) hotového výrobku.

Ochranná známka pomáha spotrebiteľovi zorientovať sa na trhu pri výbere kvalitného výrobku (chráneného ako označenie pôvodu alebo zemepisné označenie) so špecifickými vlastnosťami danými prírodnými podmienkami vymedzeného územia. Zemepisné označenia a ochranné známky sú príbuzné, a zároveň odlišné formy ochrany. Obidve formy chránia obchodnú povesť výrobku pred prípadným neoprávneným používaním zo strany tretej osoby, pričom poskytujú údaje o jeho príslušnom zemepisnom a podnikovom pôvode.

Ochrana označení pôvodu a zemepisných označení na národnej úrovni

Označenia pôvodu a zemepisné označenia sa radia do oblasti priemyselného vlastníctva.²⁹ Spomedzi rôznych druhov priemyselnoprávnej ochrany sú jediným predmetom práva, ktoré nie je výlučné, teda nevzťahuje sa len na jeden subjekt. Rozhodovanie o poskytovaní ochrany na označenie pôvodu alebo zemepisné označenie patrí do kompetencie Úradu priemyselného vlastníctva Slovenskej republiky (ďalej len „úrad“), ako ústredného orgánu štátnej správy pre oblasť priemyselného vlastníctva.

Ako označenie pôvodu alebo zemepisné označenie je možné zapísať a chrániť na národnej úrovni minerálne vody, remeselné výrobky alebo iné výrobky nepoľnohospodárskeho pôvodu. Označenie pôvodu alebo zemepisné označenie sa nevytvára umelo (konštitutívnym aktom), ale je známe (zaužívané),³⁰ pričom známosť získalo

29 Ochrana označení pôvodu alebo zemepisných označení na území Slovenskej republiky v súčasnosti upravuje zákon č. 469/2003 Z. z. o označeniach pôvodu výrobkov a zemepisných označeniach výrobkov a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov. Na zapísané označenie nemôže byť poskytnutý súhlas na jeho používanie licenčnou zmluvou, zriadené záložné právo a nemôže byť ani predmetom prevodu.

30 Súčasťou špecifikácie každého výrobku je aj preukázanie dôkazov o existencii používania názvu prihlasovaného výrobku – napríklad kópie živnostenských listov, kroník mesta, publikácie, tlač, faktú-

práve používaním a charakteristickými vlastnosťami odlišnými od ostatných výrobkov podobného druhu. Zápis označenia pôvodu alebo zemepisného označenia nezávisí od vysokej technickej úrovne výroby produktu. Často sa v prevádzke udržiava už nemoderné výrobné zariadenie, len aby nedošlo k narušeniu tradičných špecifických vlastností alebo tradičnej špecifickej kvality výrobku. Nezávisí ani od rozsahu výrobného podnikania, či industrializácie krajiny. Pre označenie pôvodu alebo zemepisné označenie nemusí byť príznačné, že výrobok z určitej krajiny, oblasti alebo miesta je lepší, než výrobky z iných krajín, oblastí, či miest, ale že je iný.

Označenie pôvodu výrobku je špeciálny typ zemepisného označenia používaný pre tovary, ktoré prezentujú zvláštnu kvalitu danú výlučne alebo hlavne zemepisným prostredím, v ktorom alebo z ktorého sa získavajú. Všetky suroviny musia pochádzať z vymedzenej zemepisnej oblasti, ale aj všetky fázy výroby sa musia uskutočňovať v tejto zemepisnej oblasti.

Na zápis názvu územia ako označenia pôvodu je nevyhnutné, aby kvalita alebo vlastnosti vymedzeného výrobku boli dané neopakovateľným zemepisným prostredím, ktoré je tvorené špecifickými prírodnými (klimatické podmienky, zloženie pôdy, vody a pod.) a ľudskými faktormi (pracovná zručnosť, remeselné skúsenosti, dlhoročná výrobná tradícia, know-how a iné). Napríklad na národnej úrovni máme zapísané a chránené označenia pôvodu súvisiace s minerálnymi vodami, ale aj *Piešťanské bahno* alebo iné produkty miestneho know-how, či remeselné výrobky, ako napr.: *Kyjatické hračky* alebo *Modranská majolika*, ktoré reprezentujú tradičnú ľudovú kultúru ako súčasť nehmotného kultúrneho dedičstva.³¹

Príklad 4: *Kyjatické hračky* (označenie pôvodu)³² sú drevené hračky doskovitého tvaru obojstranne zdobené rytým ornamentom. Základným prvkom dekóru kyjatických hračiek je kruhový ornament, nazývaný aj kružbová výzdoba, rytý špecifickým kružidlom ukončeným rydlom a odkrývajúcim prirodzenú farbu dreva spod nánosu moridla. Prevládajúci horský terén mal vplyv na dostupnosť materiálu a to sa spolu v kombinácii so zručnosťou majstrov a s ich vzťahom k prírode a tradíciám odrazilo nielen v technológii spracovania dreva, ale aj v spôsobe dekorovania pomocou špecifického kružidla a v imitácii pohybu zvieratiek. Zdobenie týmto charakteristickým spôsobom bolo rozšírené na obilných zásobniciach a skriniach, avšak jeho prenos na hračky je ojedinelý. Práve vďaka tomu sú *Kyjatické hračky*, ktoré sa po úpadku nábytkárskej tradície stali primárnym zameraním lokálnych výrobcov, ľahko rozpoznateľné od iných drevených hračiek.

ry, objednávky a pod., v ktorých musí byť názov uvedený v takom tvare, ako sa prihlasuje. Tzn., že keď združenie žiadalo o zápis pre „Zázrivské korbáčiky“ alebo „Skalický trdelník“, alternatívne názvy ako „korbáčiky zo Zázrivej“, alebo doklad o „trdelníku zo Skalice“ sa nepovažuje za doklad o preukázaní používania názvu.

31 *Modranská majolika* je zapísaná aj v slovenskom Reprezentatívnom zozname nehmotného kultúrneho dedičstva Slovenska.

32 https://www.indprop.gov.sk/swift_data/source/pdf/specifikacie_op_oz/vytahy_vestnikov/Kyjaticke%20hracky%20-%20Strany%20z%20201910_v-3.pdf.

Obr. 3: Kyjatické hračky – jeden z certifikovaných produktov, ktoré v prítomnosti výrobcov prezentoval Úrad priemyselného vlastníctva SR v rámci svetovej výstavy Expo v Dubaji v roku 2022 (Archív OZ Kyjatické hračky)

Osvedčenie určuje, že *Kyjatické hračky* sa pod týmto označením a charakteristikou uvedenou v osvedčení, môžu vyrábať len v gemersko-malo-hontskom regióne. Kyjatické hračky pre ÚLUV vyrábajú štyria výrobcovia aj z iného regiónu, než uvádza osvedčenie (Jaďuďová, 2014; Hedvigiová, 2017). Označenie pôvodu práve vyčleňuje tie výrobky, ktoré vznikajú v ich pôvodnom prostredí a sú reprezentáciou regiónu. O ich oživenie a získanie ochrannej značky sa zaslúžilo Občianske združenie *Kyjatické hračky*, ktorého cieľom je propagácia výroby, organizovanie prezentácií výrobných postupov, tvorivých dielní a výstav. Ako uvádza na svojej webovej stránke: „Pre tieto aktivity plánujeme zrekonštruovať priestory starej školy v ob-

Obr. 4: Slovenská ľudová majolika, a. s. garantuje originalitu materiálov, technológií, vzorov a celkovú kvalitu či zdravotnú neškodnosť výrobkov. Foto: Z. Beňušková

ci Kyjatice, kde sa bude nachádzať aj stála expozícia kyjatických hračiek a nábytku. Krátkodobým cieľom je získanie certifikátu regionálny produkt a osvedčenia o zápisu označenia pôvodu výrobku (Úrad priemyselného vlastníctva). V súčasnosti spolupracujeme s obecným úradom v Kyjaticiach, MAS Malohont, Dobrý kraj (Rozvojová agentúra BBSKT), ÚLUV-om, Gemersko-malohontským múzeom a Gemersko-malohontským osvetovým strediskom. Týmto a aj ďalšími aktivitami by sme radi z Kyjatických hračiek opäť urobili jeden zo symbolov charakteristických pre Gemersko-malohontský región“ (Kyjatické hračky Občianske združenie).

Vzhľadom na existenciu a vymedzenie chráneného označenia ÚLUV označuje kyjatické hračky iným pojmom – Drevené hračky – Kyjatické, Hračky z Kyjatic, názvu *Kyjatické hračky* sa v obchodnej komunikácii vyhýba.

Príklad 5: *Modranská majolika* (označenie pôvodu)³³ je ručne vyrobená keramika na hrnčiarskom kruhu z červenej hliny glazovaná nepriehľadnou bielou alebo farebnou glazúrou s ručne maľovanými ornamentmi. Na prípravu základnej džbánkarskej hliny sa používa íl, voda a piesok z vymedzenej zemepisnej oblasti. V okolí Modry sa nachádzajú viaceré hliniská, v ktorých sú zastúpené viaceré analogické

33 https://www.indprop.gov.sk/swift_data/source/pdf/specifikacie_op_oz/vytahy_vestnikov/Modranska%20majolika%20-%20Strany%20z%20200604_oz_op.pdf.

ílové materiály. Piesok z Modry možno hodnotiť ako mimoriadne dôležitý prvok, nakoľko okrem kremičitého podielu obsahuje aj ílovinu a železité prímеси, čo ovplyvňuje farebnosť po výpale. Motívy modranskej majoliky vychádzajú z tradičných ornamentov, typických pre túto oblasť.

Za popularitou *Modranskej majoliky* stojí cielené aktívne úsilie osobností, inštitúcií alebo aj obcí, ktoré na popularizáciu výrobkov cielene využívali marketingové produkty. *Modranská majolika* získala označenie pôvodu už v roku 1975, prihlasovateľom bol podnik Slovenská ľudová majolika, ľudovoumelecké výrobné družstvo (v roku 2017 bola na podnet tohto podniku a Bratislavského samosprávneho kraja zapísaná na RZNKD Slovenska).

Zemepisným označením výrobku je názov určitého miesta, oblasti alebo, vo výnimočných prípadoch, krajiny používaný na označenie výrobku pochádzajúceho z tohto miesta, oblasti alebo krajiny, ak má tento výrobok špecifickú kvalitu, povesť alebo charakteristické vlastnosti, ktoré môžu byť pripísané tomuto miestu, oblasti alebo krajine, a výroba, spracovanie alebo príprava tohto výrobku sa uskutočňuje vo vymedzenom zemepisnom mieste, oblasti alebo krajine.

Pri zemepisnom označení nie je taká úzka väzba na pôvod suroviny. Stačí, ak sa aspoň jedna fáza výroby uskutočňuje na vymedzenom zemepisnom území a je s ním úzko spojená.

Ako zemepisné označenia sú na národnej úrovni chránené z remeselných výrobkov *Detvianska výšivka*, *Solnobanská čipka* a *Sekulská keramika*.

Príklad 6: *Sekulská keramika* je chránená ako zemepisné označenie. Vyrába sa liatím kameniny do sadrových foriem. Hlinená zmes na prípravu hmoty sa dováža z územia mimo vymedzenej zempisnej oblasti (preto nemôže mať označenie pôvodu), ale kamenina sa pripravuje v Sekuliach a tu sa uskutočňujú aj všetky ostatné kroky výroby. Výrobky sú ladené v pieskových odtieňoch s vrchným okrajom sfarbeným do hnedopieskovej až tmavohnedej farby s ručne maľovanými motívmi kvetov.³⁴

Prvé písomné zmienky o názve *Sekulská keramika* pochádzajú z konca 20. storočia, keď Obecny úrad v Sekuliach súhlasil s používaním názvu obce v spojitosti s keramikou. Výrobca a majiteľ firmy získal keramikárske remeselné zručnosti na Morave. Na miestne tradície nadväzuje tým, že vyrába kameninovú keramiku tradičnými technológiami, pričom napodobňuje rustikálne motívy nachádzajúce sa v regióne. V zápise Zemepisného označenia výrobku v časti Dôkaz o pôvode je uvedené, že majiteľ firmy J. Húšek uvádza: „Spravil som si v Československu prieskum, kde sa čo

34 https://www.indprop.gov.sk/swift_data/source/pdf/specifikacie_op_oz/vytahy_vestnikov/Sekulska%20keramika%20-%20Strany%20z%20201904_v.pdf.

Obr. 4: Iveta Smileková, majiteľka firmy Detvianske ľudové umenie pri predvážaní vyšívania krivou ihlou (2020). Foto: Z. Beňušková

vyrába. A zistil som, že nikto nerobí keramiku z kameniny. Vznikla tak tradícia typickej sekulskej keramiky, ktorej všetky výrobky sú ladené v hnedých odtieňoch. Farba vyjadruje piesok, ktorý je pre Záhorie a teda aj pre Sekule príznačný.“ V tomto prípade sa dá hovoriť skôr o hobsbawmovskej vynájdennej tradícii (Hobsbawm, 1983).

Uvedme iný príklad: ako označenie pôvodu nie je možné chrániť čipky alebo výšivky, pretože nemožno preukázať pôvod nití, plátna alebo iných materiálov, potrebných na zhotovenie výrobku z vymedzenej zemepisnej oblasti. V súčasnosti sa už tieto materiály priamo v danej oblasti nevyrábajú, ale kupujú a vyrábajú sa z nich diela špecifickou technikou alebo so vzormi typickými pre konkrétny región.

Príklad 7: *Detvianska výšivka* (zemepisné označenie) je výšivka zhotovená „krivou ihlou“. Nositeľom označenia je rodinná firma Detvianske ľudové umenie v Detve. Na základe zemepisného označenia sa výšivky môžu zhotovovať aj v jednotlivých domácnostiach, podľa certifikátu však musia pochádzať z Podpoľania.³⁵

³⁵ Zdroj: https://www.indprop.gov.sk/swift_data/source/pdf/specifikacie_op_oz/vytahy_vestnikov/Detvianska%20vysivka%20z%202021707_v.pdf. Treba však poznamenať, že Podpoľanie nie je administratívne vymedzený celok, jeho hranice sú vymedzené tradíciou a komunikačnou spätosťou skupiny obcí, ktorá sa premieta do miestnych organizácií nesúcich v názve pojem Podpoľanie. Územné vymedzenie Podpoľania nie je celkom jednoznačné.

Ochrana výrobkov na úrovni Európskej únie

Vývoj v oblasti ochrany označení pôvodu a zemepisných označení na úrovni Európskej únie obmedzil ochranu poskytovanú na vnútroštátnej úrovni členských štátov len na tzv. nepoľnohospodárske výrobky. Avšak práva k niektorým označeniam výrobkov poľnohospodárskeho pôvodu, ktoré boli zapísané do národného a medzinárodného registra pred prístupom Slovenskej republiky k Európskej únii, ostali za určitých podmienok zachované.

Pravidlá pre zápis a ochranu názvu výrobku na úrovni Európskej únie upravujú príslušné nariadenia. Poľnohospodárske výrobky a potraviny je možné chrániť ako označenie pôvodu, zemepisné označenie aj zaručenú tradičnú špecialitu. Liehoviny poznajú len jeden inštitút ochrany, a to zemepisné označenie. Víno je možné chrániť aj ako označenie pôvodu, aj ako zemepisné označenie, ale aromatizované vínne výrobky len ako zemepisné označenie. I napriek tomu, že názvy sú zapísané v registri vedenom Európskou komisiou,³⁶ prvá etapa konania a rozhodovania o zápise označení sa uskutočňuje na národnej úrovni a špecifikácie všetkých zapísaných názvov sú zverejnené a dostupné na webovej stránke Úradu priemyselného vlastníctva SR.³⁷

Chránené označenie pôvodu (CHOP) podľa práva Európskej únie je (podobne ako v národnej alebo medzinárodnej legislatíve) definované ako názov určitého miesta, oblasti alebo, vo výnimočných prípadoch, krajiny používaný na označenie výrobku pochádzajúceho z tohto miesta, oblasti alebo krajiny, ak kvalita alebo vlastnosti tohto výrobku sú výlučne alebo podstatne dané zemepisným prostredím s jeho charakteristickými prírodnými a ľudskými faktormi a výroba, spracovanie a príprava tohto výrobku sa uskutočňuje výlučne vo vymedzenom mieste, oblasti alebo krajine. Slovenská republika má na úrovni Európskej únie zapísané ako Chránené označenie pôvodu (CHOP): určité vína, mletú červenú papriku – *Paprika Žitava/Žitavská paprika*³⁸ alebo už spomínanú kvasenú kapustu – *Stupavské zelé*.³⁹

Príklad 8: *Paprika Žitava/Žitavská paprika* má certifikát CHOP. Označuje sladkú mletú papriku získanú rozomletím vysušených plodov koreninovej papriky, vypestovaných v oblasti Podunajskej nížiny v ústí riek Váh, Hron, Nitra a v povodí riek Malý Dunaj a Žitava. Špecifické vlastnosti výrobku sú dané pôdnymi a klimatickými podmienkami zemepisnej oblasti prepojenými s ľudským potenciálom. Plody papriky pestované v najsevernejšej oblasti, vhodnej na pestovanie papriky, nadmorská výška, dostatok vody, priepustné pôdy a leto s pomerne nízkym počtom slnečných dní spôsobujú, že vysoký obsah sacharidov v paprike sa nepremení na

36 Bližšie pozri: eAmbrosia the EU geographical indications register: <https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/food-safety-and-quality/certification/quality-labels/geographical-indications-register/>.

37 Úrad priemyselného vlastníctva Slovenskej republiky. <https://www.indprop.gov.sk/?specifikacie-op-zo>

38 [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:52013XC0828\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:52013XC0828(01)&from=EN)

39 https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/?uri=OJ%3AJOC_2017_005_R_0006&from=EN.

farbivo v takom množstve, ako v paprike pestovanej v teplejších oblastiach, ale ostane ako jej chuťová zložka. *Paprika Žitava/Žitavská paprika* má preto jedinečne sladkú vôňu a chuť a oranžovo-červenú farbu. Klimatické podmienky ovplyvnili aj spôsob pozberovej úpravy, čo ovplyvňuje jej kvalitu a zvyšuje obsah farbív. Na mletie koreninovej papriky sa používa tradičný spôsob spracovania s vyfarbovacím kameňom, aby sa zachovali všetky jej organoleptické vlastnosti. Pri pozberovej úprave, sušení i mletí papriky sa odzrkadľujú skúsenosti a zručnosti nadobudnuté generáciami a vyzhľadujúce si odbornú zručnosť.⁴⁰

V súvislosti so *Žitavskou paprikou*, ktorá v roku 2014 získala, ako prvý slovenský výrobok, chránené označenie pôvodu, sa objavil problém. *Žitavská paprika* patrí k ohrozeným produktom CHOP, pretože sa obmedzilo jej pestovanie.⁴¹

Ako označenie pôvodu nie je možné chrániť pekárenské výrobky alebo cukrovinky, ako napr. Skalický trdelník, pretože nemožno preukázať pôvod surovín (múka, cukor, vanilkový cukor a iné) na ich prípravu z vymedzenej zemepisnej oblasti.

Ak sa zemepisná oblasť, na ktorej sa uskutočňuje príprava výrobku, nachádza na časti územia alebo na celom území susediacich zmluvných strán, hovoríme o cezhraničnej zemepisnej oblasti a v tomto prípade je možné podať spoločnú žiadosť o zápis názvu. Na to je však potrebná vzájomná dohoda obidvoch alebo aj viacerých strán, pričom sa zvažujú nielen pôdne a klimatické podmienky, ale aj spôsob spracovania a prípravy hotového výrobku. Takým prípadom je víno Tokaj, ale aj oštiepok, ktorý sa vyrába nielen u nás, ale aj v Poľsku. Pokiaľ ide o oštiepok, spôsob výroby, vzhľad a charakteristické vlastnosti v Poľsku a na Slovensku sú odlišné, a preto sú obidve označenia zapísané samostatne pre každú krajinu. V prípade Tokaja tiež nedošlo k dohode medzi Slovenskom a Maďarskom a každá krajina chráni svoj názov.

Chráneným zemepisným označením (CHZO) podľa práva Európskej únie je názov určitého miesta, oblasti alebo, vo výnimočných prípadoch, krajiny používaný na označenie výrobku pochádzajúceho z tohto miesta, oblasti alebo krajiny, ak má tento výrobok špecifickú kvalitu, povest' alebo charakteristické vlastnosti, ktoré môžu byť pripísané tomuto miestu, oblasti alebo krajine a výroba, spracovanie alebo príprava tohto výrobku sa uskutočňuje vo vymedzenom zemepisnom mieste, oblasti alebo krajine.

Ako Chránené zemepisné označenie (CHZO) s pôvodom v Slovenskej republike sú zapísané najmä syry a syrové výrobky,⁴² ale aj *Levický slad*, *Skalický trdelník* alebo *Spišská borovička*.

Z dvanástich chránených názvov štyri obsahujú názov celej krajiny *Slovenská bryndza*, *Slovenská parenica*, *Slovenský oštiepok* alebo *Slovenská/Slovenské/Slovenský (víno)*,

40 Zdroj: https://www.indprop.gov.sk/swift_data/source/pdf/specifikacie_op_oz/SPECIFIKACIA_Paprika_Zitava.pdf?d=191001.

41 Žitavskej paprike hrozí zánik. Jej pestovateľov je čoraz menej. RTVS 9. 5. 2021 Dostupné online na: <https://spravy.rtvs.sk/2021/05/zitavskej-paprike-hrozi-zanik-jej-pestovatelov-je-coraz-menej/>.

42 *Klenovecký syrec*, *Oravský korbáčik*, *Slovenská bryndza*, *Slovenská parenica*, *Slovenský oštiepok*, *Tekovský salámový syr*, *Zázrivské vojky* a *Zázrivský korbáčik*.

Obr. 5: Dva príklady produktu Zázrivské vojky. Prvý má certifikát EÚ Chránené zemepisné označenie, druhý má certifikáty Originál Zázrivá ručná výroba a Slovenský výrobok. Druhý výrobok nemôže mať rovnaký názov, preto sa nazýva Zázrivská vojka. Foto: Z. Beňušková

čo európska legislatíva pripúšťa len vo výnimočných prípadoch a k tým tieto naše výrobky patria. Vymedzenú zemepisnú oblasť, v ktorej sa môžu (podľa podmienok stanovených v špecifikácii) vyrábať a označovať výrobky zemepisným názvom „Slovenský“, tvorí viac ako 80 % z celkového územia Slovenska. Slovenská republika je jednou z najmenších krajín EÚ, ktorej rozloha je porovnateľná s niektorými regiónmi krajín Európskej únie. Názvy boli chránené už v sedemdesiatych rokoch minulého storočia, keď Slovensko bolo súčasťou Československa a použitie názvu „Slovenský“ v tom čase nepredstavovalo názov celej krajiny, ale len jej slovenskej časti. Názvom krajiny sa stala až vznikom samostatnej Slovenskej republiky 1. 1. 1993. Keďže išlo o už zaužívané názvy, medzinárodne chránené, spotrebiteľovi všeobecne známe, Slovenská republika požiadala o pokračovanie ochrany týchto názvov i na úrovni Európskej únie.

Príklad 9: *Zázrivské vojky* (CHZO) je pomenovaný údený alebo neúdený parený syr tvaru nití s dĺžkou 10 – 70 cm a hrúbkou od 2 do 16 mm. Vyrába sa tradičným spôsobom – parením vykysnutého a čiastočne prezretého hrudkového syra v horúcej vode, jeho vyťahovaním ručne, prípadne pomocou dvoch valcov s drážkami otáčajúcimi sa proti sebe, do tvaru dlhých nití, ktoré sa podľa miestneho nárečia nazývajú vojky. Vytiahnuté a upravené vojky sa skupinovo ukladajú voľne alebo skrútené, prípadne v strede zviazané vojkou.⁴³

43 Zázrivské vojky: https://www.indprop.gov.sk/swift_data/source/pdf/specifikacie_op_oz/SP-Zazrivske%20vojky.pdf.

V minulosti sa na Orave takmer v každom dome chovali ovce a kravy a korbáčiky alebo vojky (syrové nite) sa vyrábali z mlieka domácej produkcie, tzn. vymedzenej zemepisnej oblasti. V súčasnosti už nie je samozrejmosťou chov dobytka v každej domácnosti. Výroba korbáčikov a vojok len z mlieka z vymedzenej zemepisnej oblasti by nedokázala pokryť dopyt trhu. Pôvod suroviny nemá vplyv na výslednú kvalitu a vlastnosti výrobku (aj keď určité parametre hrudkového syra sú stanovené), a preto sa výrobcovia rozhodli nakupovať hrudkový syr aj z iných oblastí Slovenska a spracovávať ho na korbáčiky a nite (vojky) vo vymedzenej zemepisnej oblasti a tak zabezpečiť pracovné príležitosti aj v tomto menej rozvinutom horskom regióne. Skutočnosť, že výrobcovia neobmedzili pôvod suroviny len na vymedzenú zemepisnú oblasť, ovplyvnila zápis názvu ako zemepisného označenia.

Slovenskí výrobcovia uprednostňujú ako formu ochrany výrobku zemepisné označenie, pretože im poskytuje menej obmedzujúce možnosti pokiaľ ide o dostupnosť surovín alebo, ako v prípade cukrovín, ani iná možnosť neexistuje.

Politika kvality poľnohospodárskych výrobkov a potravín zahŕňa okrem označenia pôvodu a zemepisného označenia aj zaručenú tradičnú špecialitu. O poskytovaní ochrany tohto inštitútu rozhoduje Ministerstvo pôdohospodárstva a rozvoja vidieka Slovenskej republiky.

Zaručená tradičná špecialita je špecifický výrobok alebo potravina, ktorý je výsledkom tradičného spôsobu výroby, tradičnej receptúry, spracovania alebo zloženia a vyrábajú sa z tradične používaných surovín alebo zložiek. Zaručená tradičná špecialita sa môže vyrábať kdekoľvek v rámci Európskej únie a na rozdiel od CHOP alebo CHZO sa neviaže len ku konkrétnej zemepisnej oblasti. Napriek tomu, veľa-

Obr. 6: K produktom s chráneným zemepisným označením patria od roku 2021 Liptovské droby. Foto: Z. Beňušková⁴⁴

⁴⁴ Z iniciatívy primátora Liptovského Mikuláša vzniklo Občianske združenie Liptovské droby, ktoré si dalo za cieľ získať pre Liptovské droby ochrannú známku... Ako uvádzajú: „Cesta do Bruselu sa zdala byť jednoduchá, no ako to už býva, čím viac úradov, tým viac požiadaviek, pripomienok a čakania.“ <https://www.folklorfest.sk/10870-zrusene-sutaz-vo-vareni-a-peceni-liptovskych-drobov-2020-stiavnicka-11-rocnik/>.

krát je súčasťou názvu aj zemepisný údaj (*Bratislavský rožok*, *Spišské párky*). Miesto výroby však nie je určujúce. Osobitným cieľom systému zaručených tradičných špecialít je pomôcť výrobcovi tradičných výrobkov sprostredkovať spotrebiteľovi vlastnosti ich výrobkov, ktoré predstavujú pridanú hodnotu.

Príklad 10: *Spišské párky*. Špecifický charakter im dodávajú použité suroviny podľa dlhoročne používanej receptúry. Mäso spolu s kožami je vypracované na jemné homogénne dielo, ktorého jemnosť sa jasne odlišuje od jemnosti diel ostatných párkov.⁴⁵

Podľa normy ich vyrábal a takto označoval takmer každý spracovateľ mäsa na území Československa, následne aj Slovenska. Názov sa nevzťahoval len na územie Spiša, vlastnosti výrobku nie sú dané zemepisným miestom pôvodu a preto je chránený ako zaručená tradičná špecialita, a nie ako zemepisné označenie alebo označenie pôvodu. Potreba ochrany mäsových výrobkov ako zaručenej tradičnej špeciality vznikla z dôvodu zachovania kvality výrobku, ale aj potreby ochrany spotrebiteľa. Výrobca nemôže použiť na výrobu chráneného výrobku iné, lacnejšie suroviny, napr. hydinové mäso alebo sóju. Po zápise názvu výrobku, ako zaručenej tradičnej špeciality do registra, už nie je možné označovať týmto názvom výrobky, ktoré neboli vyrobené v súlade so špecifikáciou.

Slovenská republika má ako zaručené tradičné špeciality chránené nasledujúce výrobky: *Bratislavský rožok/Pozsonyi Kifli*, *Tradičné špekáčky*, *Spišské párky*, *Ovčí salašnícky údený syr*, *Ovčí hrudkový syr – salašnícky*, *Liptovská saláma* a *Tradičná Lovecká saláma*.

Po zápise názvu výrobku ako Chránené označenie pôvodu (CHOP) alebo Chránené zemepisné označenie (CHZO) alebo Zaručená tradičná špecialita (ZTŠ) sa na trhu už nemôže vyskytovať výrobok označený týmto názvom, ak nie je vyrobený podľa špecifikácie výrobku.

Prediagnostika priemyselných práv je konzultačno-poradenská služba v oblasti priemyselnoprávnej ochrany, ktorá má výrobcovi poskytnúť „balík“ informácií tak, aby si sami dokázali vytvoriť vhodnú stratégiu. Záujem o tradičné a hlavne kvalitné výrobky u spotrebiteľov stúpa a tak sa dnes často propagujú výrobky, ktoré sú niečím špecifické, výnimočné alebo jednoducho len iné, pričom ich výroba je sústredená alebo sa viaže k určitej zemepisnej lokalite.

Pridanou hodnotou chránených zemepisných označení a označení pôvodu je dôvera spotrebiteľov získaná na základe účinného (povinného) overovania a kontroly kvality produktov, na druhej strane sami výrobcovia sú vďaka označeniu viac informovaní o svojich právach, začínajú byť hrdí na príslušnosť k určitému regiónu a vyhladávajú informácie (aj v Úrade priemyselného vlastníctva SR), ako svoje výrobky chrániť. Získanie priemyselnoprávnej ochrany umožňuje výrobcovi spravodlivý vý-

45 Spišské párky: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:095:0034:0039:SK:PDF>.

nos zo špecifických vlastností a charakteristík daného výrobku alebo spôsobu jeho výroby (vyššia kvalita – vyššia cena).

Experti úradu poskytujú výrobcom špecifických výrobkov individuálne poradenstvo na základe vlastnej iniciatívy výrobcov alebo na základe iného podnetu alebo upozornenia zo strany verejnosti na zaujímavý a ojedinelý výrobok z určitého regiónu a oslovia ich s ponukou individuálnej poradenskej služby.⁴⁶ Úrad priemyselného vlastníctva SR venuje zvýšenú pozornosť ochrane týchto výrobkov, čím do určitej miery podporuje znevýhodnené a ekonomicky málo prosperujúce oblasti. Nepriamo sa označeniami snažia podporiť a zviditeľniť celý región. Označený výrobok je vnímaný ako „typický“ a môže ako kultúrna vizitka prispievať k hospodárskemu rozvoju regiónu. Povedomie o možnostiach, spôsoboch a o výhodách takejto ochrany výrobkov je však na strane územných samospráv, ako aj u výrobcov, stále nedostatočné.

Právo na ochranu zapísaného označenia pôvodu alebo zemepisného označenia vzniká dňom jeho zápisu do registra. Doba trvania práva na ochranu zapísaného označenia pôvodu nie je časovo obmedzená. Počítať treba aj s možnosťou ukončenia ochrany certifikovaného prvku, čo je prejavom vývinovej dynamiky chránených prvkov tradičnej kultúry.

Záver

V posledných desaťročiach sa potenciál nehmotného kultúrneho dedičstva čoraz častejšie využíva ako ekonomický nástroj regionálneho rozvoja. Prvky tradičnej kultúry sa stávajú komoditou, ktorá prináša na jednej strane oživenie a rozvoj výroby tradičných produktov, ale na druhej strane aj ich rôzne ohrozenia. Produktmi nehmotného kultúrneho dedičstva sú často remeselné výrobky a potravinové produkty vyrobené s využitím tradičných technológií, materiálov či ingrediencií a znalostí. Poctivá ručná práca je vždy drahšia, než jej náhrady, preto sú tieto produkty ohrozené unifikačiou, falzifikáciou a devalváciou. Podobné riziká sa vzťahujú aj na hudobnú produkciu, vychádzajúcu z tradičnej ľudovej kultúry. Neraz sme svedkami toho, že zo strany širšieho okruhu laickej verejnosti sa mnoho ľudí z dôvodu neznalosti a nadšenia z ľudových tradícií, prípadne aj z dôvodu nižšej ceny uspokojí s napodobeninami, čo ohrozuje výrobu a existenciu originálnych produktov.

V prípade ochrany nehmotného kultúrneho dedičstva zo strany UNESCO, ako aj v prípade zemepisného označenia produktov za chráneným prvkom vždy stojí komunita, alebo jej reprezentácia, ktorá je navrhovateľom či žiadateľom o ochranu svo-

⁴⁶ Veľmi cenné typy na producentov poskytli úradu napríklad pracovníci múzeí, a najmä etnológovia. Pracovníci úradu tak napríklad navštívili producentov výrobkov Turčiansky konopný olej, Detvianska výšivka, Hažľinské koláče, Hrušovský lepník, Sekulská keramika, Liptovské droby, Trnavský slad, Čičmianska výšivka, Gápelský koláč (obec Gápeľ), Muránske buchtý, Pukanská keramika, Mak z Jarnej, Kyjatické hračky, Kremnické krumpľe, Kremnická čipka, Frankovská bryndza, Toporecké syry, Novohradská čipka, Novohradská výšivka, Ponické kožušky...

jich produktov. Ona je nositeľom javu hodného ochrany a ona musí v súčasných podmienkach hľadať hranice rovnováhy medzi tradíciou a inováciou, zároveň so zachovaním primeranej miery originality. Nemenej dôležité v týchto procesoch sú inštitúcie, ktoré dokážu poskytnúť nezávislé poradenstvo, pomôcť so zdôvodňovaním oprávnenia pre ochranu daných prvkov, s vymedzením ich územného výskytu či s odborným spracovaním žiadostí.

Možno konštatovať, že uvedené systémy ochrany obsahujú prvky kolektívnosti v dvoch líniiach: prvou je pôvod výrobku založený na báze tradície, ktorej imanentnou súčasťou je kolektívnosť. Druhou je potreba komunitnej dohody na tom, čo je predmetom ochrany, na územnom vymedzení či parametroch chránených prvkov. V prípade prvkov UNESCO ide v niektorých prípadoch aj o územné vymedzenie komunity – keď ide o javy, ktoré sa vyskytujú vo viacerých lokalitách či regiónoch, čiže ide o konsenzus viacerých komunit (príkladom sú Drevené vyrezávané kríže na Podpoľaní alebo Horehronský viachlasný spev). Z príkladov, ktoré sme uviedli, sa mierne vymyká produkt *Sekulská keramika*. Žiadateľom o ochranu bol majiteľ firmy, nie komunita, avšak Obecny úrad v Sekuliach povolil použiť názov obce v názve firmy, čo možno tiež označiť za prejav kolektívnosti.⁴⁷ Dvadsaťročná existencia firmy a preukázanie prepojenia výrobku s vymedzeným zemepisným územím (farba piesku) boli postačujúce, aby takýto produkt bol zapísaný do registra označení pôvodu a zemepisných označení. Tento príklad poukazuje na vyššie zmienenú relativitu pojmov autenticita aj tradícia, aj odlišnosť kritérií, ktoré na začlenenie produktu pod určitú formu ochrany používa UNESCO a Európska únia.

Kým systém zápisov prvkov kultúrneho dedičstva v rámci UNESCO má najmä kultúrno-politický charakter, systém udeľovania ochranných označení v rámci priemyselného vlastníctva akcentuje ekonomicko-právnu stránku fungovania výrobkov. Pre oba druhy zvýraznenia prvkov tradičnej ľudovej kultúry je podmienkou vnímanie ich príslušnosti (vlastníctva) konkrétnym spoločenstvom či kolektívom, čo je zároveň predpoklad ich udržateľnosti. Ak máme skúmať tradičnú ľudovú kultúru ako celistvý fenomén, je potrebné reflektovať aj procesy, ktoré ovplyvňujú upriamovanie pozornosti na vybrané prvky formou ich zvýraznenia a ochrany a následné spätné dopady takýchto opatrení. Výskum však nemôžeme redukovať na jeden systém, potrebné je vyvážené sa zamerať na špecifiká rôznych foriem zvýraznenia a ochrany prvkov nehmotného kultúrneho dedičstva – od regionálnej až po svetovú úroveň. Možnosť komparácie viacerých systémov je predpokladom pre porozumenie jedinečnosti a miery efektívnosti každého z nich.

Príspevok vznikol v rámci projektu VEGA 2/0058/22 Revitalizácia kultúrneho dedičstva vo verejnom priestore ako reflexia globálnych vplyvov na vidiecke a mestské komunity.

47 Prihlasovateľom môže byť aj osoba, ktorá v čase podania prihlášky ako jediná výrobok vyrába, spracováva a pripravuje na vymedzenom území. Zapísané označenie pôvodu výrobku je však oprávnený používať každý, kto na trh uvádza výrobok, ktorý spĺňa špecifikáciu výrobku.

LITERATÚRA

- Bitušíková, A. (2014). Kultúrne dedičstvo a globalizácia: Príbeh jednej lokality UNESCO. In: *Muzeológia a kultúrne dedičstvo*, 2(1), 9–18.
- Bitušíková, A. (2015). Nové prístupy k výskumu kultúrneho dedičstva. *Etnologické rozpravy*, 22 (1), 7–14.
- Broude, T. (2017). From Chianti to Kimchi: Geographical Indications, Intangible Cultural Heritage, and Their Unsettled Relationship with Cultural Diversity. In: *Geographical Indications at the Crossroads of Trade, Development, and Culture. Focus on Asia-Pacific* (s. 461–484), publikované online Cambridge University Press: DOI: <https://doi.org/10.1017/9781316711002.020> (navštívené 6. 2. 2022).
- Brumann, Ch., (2015). Cultural Heritage. In: J. D. Wright (editor-in-chief), *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, druhé vydanie, 5. diel (s. 414–419). Oxford: Elsevier.
- Garaj, B. (2021) Zo salaša do prezidentského paláca. Príspevok k 15. výročiu vyhlásenia fuja-ry za Majstrovské dielo ústneho a nehmotného dedičstva ľudstva UNESCO. *Slovenský ná-rodopis*, 69(1), 14–29.
- Hedvigiová, K. (2017). *Kyjatické hračky – k životnosti jedného prvku tradičnej kultúry*. Do-
stupné na: <https://www.helart.sk/historia.html> (navštívené 3. 3. 2022).
- Hobsbawm, E. (1983). Introduction: Inventing Traditions. In: E. Hobsbawm, T. Ranger (Eds.), *The Invention of Tradition* (s. 1–14). Cambridge: Cambridge University Press.
- Jaduďová, L. (2014). Kyjatické hračky. In: *Remeslo – Umenie – Dizajn*, 2014 – 1. Dostupné na: <http://www.uluv.sk/sk/web/casopis-rud/archiv/rok-2014/rud-012014/kyjaticke-hracky/> (navštívené 6. 2. 2022).
- Koscelník, B. (2022). *Čičmany sú na pokraji kolapsu, na záchranu dediny vzniká zbierka*. Do-
stupné na: <https://myzilina.sme.sk/c/22833643/cicmany-su-na-pokraji-financneho-kolap-su-na-zachranu-malovanej-dediny-vznika-zbierka.html> (navštívené 23. 2. 2022).
- Lixinski, L. (2013). *Intangible Cultural Heritage in International Law*. Oxford University Press.
- Pulkowski, D. (2014). *The Law and Politics of International Regime Conflict*. Oxford: Oxford University Press.
- Volanská, L., Hamar, J. (2015). Between Politics, Science and Bearers. Implementation of the UNESCO Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. *Národopisná revue*, 25(5), 35–46.
- Vyparina, S. (2002). *Označenia pôvodu a zemepisné označenia výrobkov*. Úrad priemyselného vlastníctva SR, Banská Bystrica.
- Zappalaglio, A., Guerrieri, F., Carls, S. (2020). Sui Generis Geographical Indications for the Protection of Non-Agricultural Products in the EU: Can the Quality Schemes Fulfil the Task? *IIC – International Review of Intellectual Property and Competition Law*, 51, 31–69. DOI: <https://doi.org/10.1007/s40319-019-00890-1>

Internetové zdroje

- Appellations of Origin and Geographical Indications*. <https://www.wipo.int/ipdl/en/search/lisbon/search-struct.jsp> (navštívené dňa 23.2. 2022).
- Geographical indications* (2019). https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_941_2019-chapter5.pdf. (navštívené dňa 23.2. 2022).
- Hedvigiová, K. (2017). *Kyjatické hračky – k životnosti jedného prvku tradičnej kultúry*. Práca ocenená na Katedre etnológie a folkloristiky UKF v rámci súťaže Študentská vedecká od-

- borná činnosť v roku 2017, doplnená o rozhovor. Dostupné na <https://www.helart.sk/historia.html> (navštívené dňa 23. 2. 2022).
- EUROPEAN COMMISSION *e-Ambrosia – the EU geographical indications register*. <https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/food-safety-and-quality/certification/quality-labels/geographical-indications-register/> (navštívené dňa 23. 2. 2022).
- Intangible cultural heritage*. <https://ich.unesco.org/en/search-00795?q=culinary&p=1> (navštívené dňa 3. 3. 2022).
- Kyjatické hračky. Občianske združenie*. <https://www.ozkyjatickehracky.sk/index.php/24023-2/> (navštívené dňa 3. 3. 2022).
- Označenia pôvodu výrobkov a zemepisné označenia výrobkov*. <https://www.indprop.gov.sk/?ochrana-oznacenia-povodu-a-zemepisneho-oznacenia> (navštívené dňa 23. 2. 2022).
- Podrobná definícia odvetví kultúrneho a kreatívneho priemyslu. Integrovaný regionálny operačný program 2014 – 2020. Prioritná os 3: Mobilizácia kreatívneho potenciálu v regiónoch*. https://www.culture.gov.sk/wp-content/uploads/2019/12/Priloha_9_Definicia_KKP1.pdf (navštívené dňa 23. 2. 2022).
- Terroir etymology*. <https://etymologeeek.com/eng/terroir> (navštívené dňa 23. 2. 2022).
- Zem spieva II*: <https://www.rtv.s.sk/televizia/archiv/12889#11840> (navštívené dňa 13. 2. 2022).
- Zo zákulisia Milujem Slovensko*: <https://strategie.hnonline.sk/galeria/6355-zo-zakulisia-milujem-slovensko/e38b7ab68169f9302d44de1abcf82ffb> (navštívené dňa 13. 2. 2022).

O AUTORKÁCH

ZUZANA BEŇUŠKOVÁ (ORCID: 0000-0002-3727-5812) – absolventka Univerzity Komenského v Bratislave, zamestnankyňa Ústavu etnológie a sociálnej antropológie SAV, v. v. i. v Bratislave a od roku 2013 profesorka na Katedre etnológie a folkloristiky Filozofickej fakulty UKF v Nitre. Jej vedecká práca sa sústreďuje na etnické menšiny, sociálne vzťahy, zvyky a kultúrne regióny Slovenska, ale aj na históriu etnológie a vizuálnu antropológiu. V minulosti bola redaktorkou časopisu *Etnologické rozpravy*, predsedkyňou Národopisnej spoločnosti Slovenska i členkou organizačného výboru filmového festivalu *Etnofilm Čadca*. K jej najvýznamnejším publikáciám patria: *Tradičná kultúra regiónov Slovenska* (Ed., 1998, 2005), *Tekovské Lužany. Kultúrna a sociálna diverzita vidieckeho spoločenstva* (2010), *Liptovská Teplička od druhej polovice 20. storočia* (Ed., 2013), *Občianske obrady na Slovensku* (2017), či *Už sa chystá svadba istá. Svadobné obyčaje slovom a obrazom* (2020).

JANKA ORAVCOVÁ – pracuje na Úrade priemyselného vlastníctva SR od roku 1993 a venuje sa problematike označení pôvodu a zemepisných označení výrobkov. Spolu pracuje s medzinárodným úradom Svetovej organizácie duševného vlastníctva v Ženeve (OMPI/WIPO) a inými medzinárodnými a európskymi organizáciami. Získané poznatky a skúsenosti prezentuje v odborných článkoch v časopise *Duševné vlastníctvo* (Revue pre teóriu a prax v oblasti duševného vlastníctva), ktorý vydáva Úrad priemyselného vlastníctva SR a na rôznych odborných stretnutiach. Pri príprave príspevku autorka čerpała z poznatkov získaných z príslušnej národnej, medzinárodnej a európskej legislatívy o označeniach pôvodu, z pracovných ciest, stáží a seminárov, z databáz zemepisných označení, ale najmä zo skúseností získaných počas stretnutí s výrobcami.